

BỘ DỤNG CỤ DỆT GỖ PHÚ CHÁNH - BẢO VẬT NGÀN NĂM

Đoàn Kim Khanh^{1*}

Ngày 31/12/2020, Thủ tướng Chính phủ đã ký Quyết định số 2283/QĐ-TTg về việc công nhận bảo vật quốc gia (đợt 9), năm 2020. Trong 24 hiện vật, nhóm hiện vật được công nhận đợt này, có Bộ dụng cụ dệt gỗ Phú Chánh (Bình Dương) với niên đại cuối thế kỷ III trước Công nguyên – thế kỷ I sau Công nguyên, hiện đang được lưu giữ tại Bảo tàng Bình Dương. Như vậy, di tích Phú Chánh hiện có 02 bảo vật quốc gia đó chính là Bộ chum gốm nắp trống đồng (2018) và Bộ dụng cụ dệt gỗ Phú Chánh (2020). Đây là các hiện vật độc bản, có hình thức độc đáo và giá trị đặc biệt tiêu biểu cho vùng đất Bình Dương thời kỳ tiền sơ sử. Mở ra những nghiên cứu mới cho các nhà khảo cổ học khi nghiên cứu về vùng đất và con người Bình Dương xưa.

1. Sơ lược Di tích Khảo cổ học Phú Chánh

Di tích khảo cổ học Phú Chánh Thuộc ấp Phú Bưng, xã Phú Chánh, huyện Tân Uyên, tỉnh Bình Dương. Khu di tích nằm trên một vùng sinh lầy, trũng thấp, nằm dọc theo bờ suối Cái gần nơi hợp lưu với suối Con. Khu vực này quanh năm có nước, kẹp giữa hai vùng đất xám phù sa cổ, có chiều dài gần 3km rộng khoảng 50m. Đây là một di tích của một cộng đồng cư dân sống cách chúng ta hơn 2 thiên niên kỷ. Phát hiện lần đầu tiên về di tích được ghi nhận năm 1995, khi người dân địa phương trong lúc cuốc đất trồng khoai đã phát hiện được một trống đồng, được xác định niên đại vào thế kỷ I đến thế kỷ II, được đặt tên là trống đồng Phú Chánh I. Liên tiếp các năm 1998, 1999 lần lượt phát hiện thêm được 2 chiếc trống đồng. Những phát hiện quan trọng này đã tạo sự quan tâm của lãnh đạo địa phương và các ngành văn hóa, khảo cổ. Được sự đồng ý của UBND tỉnh, Bộ Văn hoá – Thể thao đã cấp phép cho Sở Văn hoá - Thể thao tỉnh Bình Dương phối hợp với Trung tâm Nghiên cứu Khảo cổ thuộc Viện Khoa học xã hội Thành Phố Hồ Chí Minh tiến hành bắt đầu với cuộc khai quật vào tháng 11/2000, sau đó là các cuộc điều tra thám sát vào tháng 4/2001 và tháng 12/2006. Suốt trong quá trình khai quật và đào thám sát, các nhà khảo cổ đã phát hiện nhiều di vật khá đặc biệt mà theo xác định ban đầu là chỉ có ở Bình Dương, chưa phát hiện ở nơi nào khác trong nghiên cứu khảo cổ ở Việt Nam².

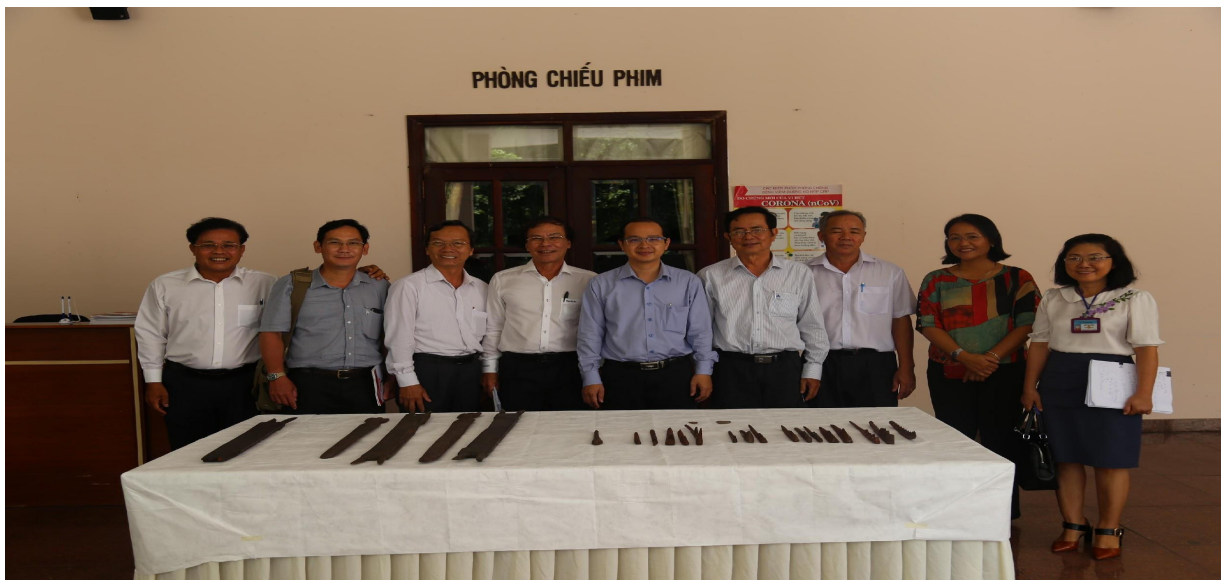
^{1*} Thạc sĩ, Bảo tàng Bình Dương. Email: kimkhanh.dep@gmail.com

² Bùi Chí Hoàng (chủ biên), Nguyễn Văn Quốc, Nguyễn Khánh Trung Kiên (2009), *Khảo cổ học Bình Dương từ tiền sử đến sơ sử*, Nxb Khoa học Xã hội, tr.38-39.

Điều đặc biệt ở di tích khảo cổ học Phú Chánh là việc phát hiện nhiều loại hình di vật gây bất ngờ cho giới khảo cổ và là di tích mang nhiều tư liệu mới cho ngành khoa học khảo cổ ở Việt Nam. Bên cạnh các di vật như trống đồng, cọc gỗ, chum gỗ, các hiện vật đồ tùy táng (xác cau, gương đồng tứ nhũ, mặt nạ bằng đồng...), ... di tích Phú Chánh còn được tìm thấy rất nhiều di vật gỗ khá lạ. Qua một thời gian nghiên cứu, các nhà khảo cổ đã xác định đó là những dụng cụ có khả năng là công cụ dệt vải của cư dân Phú Chánh lúc bấy giờ.

Các di vật được cho là công cụ dệt này hầu hết được phát hiện trong di tích mộ táng nằm rải rác trong các ngôi mộ. Điều đó chứng tỏ phần lớn các di vật này là vật tùy táng được chôn theo chủ nhân của nó sau khi họ qua đời. Việc chôn theo đồ vật cho người chết ngoài các vật dụng sinh hoạt thường ngày, dụng cụ làm nghề mà người chết khi còn sống đã làm cũng thường được chôn theo đối với các cư dân cổ xưa.

Việc phát hiện nghề xe sợi dệt vải ở Phú Chánh không phải là phát hiện đầu tiên trong nghiên cứu khảo cổ ở Bình Dương, vì trước đó khoảng 1.000 - 1.500 năm trước di tích Phú Chánh, các cư dân cổ ở Dốc Chùa và Cù lao Rùa (Tân Uyên) đã có nghề xe sợi dệt vải. Ở đó, hàng trăm dọi xe sợi bằng gốm đã được phát hiện. Điều đặc biệt ở di tích Phú Chánh là công cụ dệt đã tiến thêm một bước là làm bằng gỗ và có rất nhiều loại hình được phát hiện. Chắc hẳn cư dân ở đây có trình độ tổ chức cuộc sống tốt và khá phát triển.

Hội đồng thẩm định các hiện vật “Bộ dụng cụ dệt gỗ Phú Chánh” để đề nghị công nhận Bảo vật Quốc gia

(nguồn: Bảo tàng tỉnh Bình Dương, 2020)

2. Bộ dụng cụ dệt gỗ Phú Chánh

Bộ dụng cụ dệt gỗ Phú Chánh làm bằng chất liệu gỗ với 23 hiện vật, bao gồm 02 dao dệt, 02 trục dệt, 16 thanh có nấc, 01 thanh nhọn đầu, 02 lược chải. Tiêu bản dao dệt có chiều dài từ 70 – 87,5cm, hình dáng thoát nhìn giống thanh kiếm, là 02 thanh gỗ dài, rộng bản, có mặt cắt ngang thân hình thoi dẹt, một đầu nhọn và một đầu bằng có 3 mẫu cách đều nhau, phía trong thắt đều, có trở thủng 6 lỗ hình tam giác cân bố trí gần giống 2 mặt người đối xứng nhau. Trục dệt dài từ 89 – 90,5cm, hình dáng là một thanh gỗ hình chữ nhật hẹp và dài, hai đầu hai bên tạo hình giống như 2 sừng hơi cong, mũi sừng ngã về 2 hướng nghịch chiều nhau. Các thanh có nấc dài từ 17,7 – 37,5cm, các di vật có hình dáng gần giống các cây lược dùng để chải, một mặt phẳng, một mặt bên tạo thành các nấc nhọn, chỉ khác nhau về kích thước và số nấc, tất cả được đục rất hoàn chỉnh với các vết đục sắc, gọt từ loại gỗ màu nâu đỏ. Thanh nhọn đầu dài 22,8 cm, tiết diện ngang hình bán nguyệt, vát sắc cả hai mặt, tạo đỉnh nhọn ở hai đầu. 02 lược chải (sợi) dài 3,5 – 4,5cm, một tiêu bản được làm từ gỗ thớ mềm màu xám phần đầu cong tròn, một tiêu bản được làm từ gỗ thớ mềm màu nâu đỏ, có hình bán nguyệt.

Bảo vật Quốc gia “Bộ dụng cụ dệt gỗ Phú Chánh”

(nguồn: Bảo tàng tỉnh Bình Dương, 2020)

Đây chính là dụng cụ dệt cổ xưa bằng gỗ được chế tác dưới dạng đồ tùy táng chôn theo người chết. Qua các cứ liệu lịch sử, có thể khẳng định đây là những kết cấu của loại khung dệt theo kiểu ngồi gấp gối, mà hiện nay một số dân tộc ít người ở Tây Nguyên, Đông Nam Á... vẫn còn sử dụng. Riêng về chất

liệu gỗ, khó có thể tìm được những di vật bằng gỗ cách ngày nay hơn 2000 năm ở những khu vực khác ở Nam Bộ còn tương đối nguyên vẹn như ở Phú Chánh. Những đồ gỗ có dạng như dụng cụ dệt tại di tích Phú Chánh về kích thước gần giống với những dụng cụ dệt đích thực. Quan sát kỹ bề mặt các dụng cụ như thanh gỗ có nấc thì hầu như chỉ được chặt, đẽo, gia công vôi vàng, không trau chuốt, không có dấu ấn của việc đã qua sử dụng. Vì vậy, có thể những thanh gỗ có dạng dụng cụ dệt này được chế tác phỏng theo ở mức độ nhất định những dụng cụ dệt mà người đương thời đang sử dụng để chôn theo người quá cố theo tục lệ của cộng đồng.

Việc phát hiện các di vật như trục dệt, dao dệt, lược dệt và các thanh có nấc trong tầng văn hóa của di tích giúp chúng ta có thể liên hệ loại hình trục dệt và dao dệt với các hiện vật đồng dạng đã từng phát hiện trong các di tích khảo cổ học ở Quý Huyện (Quảng Tây), Thạch Trại Sơn, Lý Gia Sơn (Vân Nam), Hà Mẫu Độ (Triết Giang) của vùng Nam Trung Hoa. Các dụng cụ được phát hiện hoàn toàn giống nhau về cấu hình nhưng có một số sai số về kích thước, riêng loại lược thì khảo cổ học đã phát hiện trong di tích Bắc Ba Loan (Quý Huyện, Quảng tây, Trung Quốc). Tư liệu phát hiện trong di tích Phú Chánh một lần nữa chúng minh mối quan hệ rất rộng của vùng đất này với bên ngoài.

3. Giá trị lịch sử, văn hoá, khoa học của Bộ dụng cụ dệt gỗ Phú Chánh³

Bộ dụng cụ dệt gỗ Phú Chánh được tìm thấy trong lòng đất, là nơi được xác định là một di chỉ cư trú và mộ táng của cư dân cổ qua kết quả khai quật khảo cổ. Đây là tư liệu khảo cổ rất mới trong các nghiên cứu về sinh hoạt, sản xuất của các cộng đồng cư dân cổ trên địa bàn Đông Nam Bộ, góp phần thể hiện đời sống của cư dân cổ ở Phú Chánh, có vai trò quan trọng trong việc nghiên cứu lịch sử của vùng đất hiện nay là Bình Dương nói riêng, Nam Bộ và Việt Nam nói chung.

Bộ dụng cụ dệt gỗ Phú Chánh có thể so sánh được với các dụng cụ dệt mà hiện nay các dân tộc ít người ở Nam Tây Nguyên đang sử dụng theo kiểu dệt ngồi gấp gối, các thiết bị dệt tiệm cận với kỹ thuật dệt ở trình độ cao cho thấy cư dân cổ Phú Chánh đã có kỹ thuật dệt điêu luyện. Những mảnh vải có màu đầu tiên được phát hiện trong di tích Phú Chánh thể hiện sự phát triển cao của xã hội thời bấy giờ. Nghề dệt được phát hiện trong các di tích Cù Lao Rùa – Dốc Chùa với các di vật dọi xe sợi bằng gốm, đến di tích Phú Chánh với các thiết bị dệt

³ Tư liệu Bảo tàng tỉnh Bình Dương, 2020

bằng gỗ là một quá trình phát triển gần 1000 năm, minh chứng rằng nghề dệt ở vùng đất Bình Dương là một quá trình chứ không bị ngắt đoạn từ sau Dốc Chùa. Từ đó, có thể thấy Bình Dương là trung tâm của nghề dệt trong tiến trình khai phá và chiếm lĩnh vùng đất Nam bộ xưa.

Bộ dụng cụ dệt tùy táng cũng thể hiện tục lệ ma chay của cư dân cổ vùng đất này. Họ có quan niệm chết là sống ở một thế giới khác nên việc chôn theo dụng cụ làm nghề lúc sinh thời cho người chết, họ tin rằng người chết tiếp tục có một cuộc sống khác ở bên kia thế giới. Cùng với táng thức độc đáo “Mộ chum gỗ nắp trống đồng”, việc mô phỏng dụng cụ dệt để chôn theo người chết cho thấy cư dân Phú Chánh đã có một trình độ tri thức và một cuộc sống vật chất khá cao. Nghề dệt với những tấm vải màu cho thấy họ không những đáp ứng cho người bản địa (văn hóa mặc) mà còn có thể trao đổi mua bán ở bên ngoài (các di vật trống đồng, gương đồng...). Cuộc sống văn minh hiện hữu tại nơi này từ hơn 2000 năm trước.

Bộ dụng cụ dệt gỗ Phú Chánh là hiện vật đặc biệt, quý hiếm và tiêu biểu cho một thời đại lịch sử trước và sau Công nguyên của vùng đất Phú Chánh, Bình Dương và rộng hơn là khu vực Nam Bộ và Việt Nam. Việc nhóm hiện vật Bộ dụng cụ dệt gỗ Phú Chánh được công nhận là bảo vật quốc gia là một sự kiện nổi bật cho ngành Văn hóa, Thể thao, du lịch nói riêng và tỉnh Bình Dương nói chung. Bảo tàng tỉnh, Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch, Ủy ban Nhân dân tỉnh Bình Dương có chế độ quản lý, bảo vệ, bảo quản đặc biệt và phát huy giá trị của bảo vật quốc gia trong điều kiện an ninh, an toàn./.

Tài liệu tham khảo

1. Phan An (2001), *Một vài suy nghĩ về địa điểm khảo cổ học Phú Chánh* – Bài tham luận Hội thảo khoa học về địa điểm khảo cổ học Phú Chánh (Bình Dương) năm 2001.
2. *Báo cáo khai quật địa điểm khảo cổ học Phú Chánh* (Bình Dương) năm 2001 – Tiến sĩ Bùi Chí Hoàng và các cộng sự.
3. Lê Xuân Diễm (2001), *Về một số cổ vật trong di chỉ Phú Chánh (Tân Uyên – Bình Dương)* - Bài tham luận Hội thảo khoa học về địa điểm khảo cổ học Phú Chánh (Bình Dương) năm 2001.
4. Nguyễn Thị Hậu (2001), *Nhận thức mới về các loại hình mộ táng ở Đông Nam Bộ thời đại kim khí* – Bài tham luận Hội thảo khoa học về địa điểm khảo cổ học Phú Chánh (Bình Dương) năm 2001.
5. Bùi Chí Hoàng (chủ biên), (2010), *Khảo cổ học Bình Dương từ tiền sử đến sơ sử*, NXB Khoa học xã hội.
6. Bùi Chí Hoàng (2001), *Địa điểm khảo cổ học Phú Chánh (Bình Dương) tư liệu và nhận thức* – Bài tham luận Hội thảo khoa học về địa điểm khảo cổ học Phú Chánh (Bình Dương) năm 2001.
7. Bùi Chí Hoàng (chủ biên), (2017), *Khảo cổ học Nam Bộ thời tiền sử*, Nhà xuất bản KHXH.
8. Bùi Chí Hoàng (chủ biên), Nguyễn Văn Quốc, Nguyễn Khánh Trung Kiên (2009), *Khảo cổ học Bình Dương từ tiền sử đến sơ sử*, Nxb. Khoa học Xã hội.
9. Tư liệu Bảo tàng tỉnh Bình Dương, 2020